

b) Çekimli sese gutarýan atlaryň ýöňkeme bilen uýtgeýisleri

67-nji gönükme. Okaň we soňy çekimli ses bilen gutarýan şu atlara goşulan ýöňkeme goşulmalaryny aýdyň.

Birligi:

- | | | | |
|-----------|--------|-------|---------|
| 1. Daýym, | ejem | agam, | agaň, |
| 2. Daýyň | ejeň, | agaň, | geçiň. |
| 3. Daýysy | ejesi, | agasy | geçişi. |

Köplügi:

- | | | | |
|------------|--------|--------|---------|
| 1. Daýymyz | ejemiz | agamyz | agaňyz |
| 2. Daýyňyz | ejeňiz | agaňyz | geçiňiz |
| 3. Daýysy | ejesi, | agasy | geçişi. |

Çekimli bilen gutarýan atlaryň ýöňkeme goşulmalary

| Ýöňkemeler | Birligi: | Köplügi: |
|------------|-----------|-------------|
| Menlik | -m, | -myz, -miz, |
| Senlik | -ň, | -ňyz, -ňiz, |
| Olluk | -sy, -si, | -sy, -si. |

Çekimli sese gutarýan atlara nähili ýöňkeme goşulmalarynyň goşulýandygyny öwreniň.

68-nji gönükme. Sözlemleri göçüriň we soňy çekimli bilen] gutarýan atlara goşulan ýöňkeme goşulmalaryny aýdyň.

1. Meniň meleje guzým bar. Men guzymy gowy görýärin.
2. Biziň obamyz úly ýapdan aňyrda ýerleşýär.
3. Biziň dürbimiz bar. Kakam çöle gidende, ony ýany bilen alyp gidýär.
4. Meniň ejem sagymçy bölüp işleýär, seniň ejeň nirede işleýär?

dürbi

69-nji gönükme. Sözlemleri okaň we ahyrlary çekimli bilen gutarýan atlaryň ýöňkeme bilen üýtgänlerini depderiňize ýazyň.

1. Seniň agaň nirede işleýär?
2. Siziň obaňyzda näçe mekdep bar?
3. Seniň gören kinoň gyzykly ekenmi?
4. Aşyr daýysy bilen oba gidipdir.
5. Biziň agamyz Aşgabada gitdi.
6. Asyrlaryň köçesi ilerki köçe bolmaly.
7. Babamyz kop erteki aýdyp berdi.
8. Meniň kakam gurluşykda işleýär.

Göçüren atlaryňyza haýsy ýöňkemaniň goşulmasynyň goşulandygyny aýdyň.



70-nji gönükme. Nokatlaryň deregine degişli ýöňkeme goşulmasyny goşup, aşakdakylary depderiňize göçüriň.

| | | | |
|---------------|---------------|---------------|---------------|
| Meniň kaka... | Seniň kaká... | Onuň kaká... | Biziň daýy... |
| Meniň ene... | Siziň daýy... | Seniň ene.. | Siziň geçi... |
| Onuň kaka... | Olaryň daýy.. | Olaryň ene... | Olaryň geçi. |



71-nji gönükme. Çekimli bilen gutarýan atlary ýöňkemeleriň birligi we köplügi bilen üýtgedip, nusgada görkezilişi ýaly edip, depderiňize ýazyň.

Parta, ene, jigi, baba, daýza.

Nusga;

Birligi:

1. *Parta-m,*

2. *Parta-ň,*

3. *Parta-sy,*

Köplügi:

Parta-myz,

Parta-ňyz,

Parta-sy.

Daýza, jigi sözleriniň manysyny sözlükden öwreniň.



72-nji gönükme. Atlary ýöňkemeleriň diňe birliginde getiriň we olaryň hersini bir sözlemde ulanyp, depderiňize ýazyň.

Kaka, eje, daýy.

Nusga: *kaka—kakam, kakan, kakasy. Meniň kakam gurluşykda işleýär.*

Seniň kakan nirede işleýär? Onuň kakasy düýn Mara gitdi.

gurluşyk



73-nji gönükme. Menlik we senlik ýöňkemeler bilen üýtgedilen atlary okaň. Soraglara dilden jogap beriň.

Göle — meniň **göläm**, seniň **gölaň**, biziň **gölämiz**, siziň **gölaňiz**.

Ige — meniň **igäm**, seniň **igäň**, biziň **igämiz**, siziň **igäňiz**.

Käse — meniň **käsäm**, seniň **käsäň**, biziň **käsämiz**, siziň **käsäňiz**.

1. *Käse, göle, ige* diýen sözleriň soňy haýsy çekimli ses gutarýar?

2. Bularyň yzyna menlik we senlik ýöňkemeleriň goşulmasy goşulanda, olaryň soňundaky çekimli haýsy çekimlä öwrülýär?

Ene, eje, ýeňňe ýaly garyndaşlyk aňladýan, sözlerden beýleki e sesine gutarýan atlara menlik we senlik ýöňkemeleriň goşulmasy goşulanda soňky e sesi ä sesine öwrülýär.

Meselem: *çüýşe — çüýşäm, çüýşäň, çüýşämiz, çüýşäňiz, göle — götüm, göläň, gölämiz, göläňiz.*



74-nji gönükme. Okaň we ýöňkeme goşulmasynyň goşulmagy bilen ahyrky *e* sesi *ä* sesine öwrülýän atlary saýlap depderiňize göçüriň.

1. Meniň göläm bar. Men göläme gowy seredýärim. Oňa wagtly-wagtynda ot berýärim, suwa ýakýaryn. Gölämiň **ýatagyny** arassa saklaýaryn.
2. Siziň köçäňiziň ady näme? Biziň köçämiziň ady "**Ýalkym**".
3. Meniň owadanja käsäm bar.
4. Biziň penjirämiz ileri tarapda.
5. Siziň igäňiz barmy?

Penjire, ige sözleriniň manysyny sözlükden öwreniň.



75-nji gönükme. Özünüňden ahyrlary *e* sesine gutarýan dört sany at sözünü tapyň, olary menlik, senlik ýöňkemeleriniň birligi we köplügi bilen üýtgediň hem-de depderiňize ýazyň.

N u s g a : *kiiýze -*

meniň küýzäm, seniň küýzäň. biziň küýzämiz, siziň küýzaňiz.



76-nji gönükme. Göçürin we ýönkeme goşulmasynyň goşulmagy bilen ahyrky **e** sesi ä sesine öwrülen atlaryň aşagyny çyzyň.

1. Biziň penjirämiz uly. Penjirämizden, seretsen, şäheriň köp ýeri görüňär.

2. Siziň ýaşayan köçaňiz, şäheriň haysy ýeriňde?

Biziň ýaşayan köçämiz, şäheriň merkezinde. Biziň köçämizde, agşamlaryňa ýagty çyralar ýanýar. Köçämizde, bag köp.

3. Biziň köşekli, düýämiz bar.

Aşagyny çyzan sözleriňizi gurluş taýdan derňäň, ýagny olaryň asyl sözünü we goşulmasyny aydyň.



77-nji gönükme. Ahylary e sesine gutarýan atlary menlik, senlik ýöňkemeleriňiň birligi we köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Eje, göle., düşekçe, käse, ene, penjire, düýe, ige.

Nusga:

| | |
|---------------|----------------|
| Birligi: | Köplügi: |
| <i>Ejem</i> | <i>Ejeňiz</i> |
| <i>Göläm,</i> | <i>Gölämiz</i> |
| <i>Göläň,</i> | <i>Göläňiz</i> |



78-nji gönükme. Ahylary **e** sesine gutarýan aşakdaky at sözlerini menlik, senlik ýöňkemeleriňiň birligi we köplügi bilen üýtgediň. Olaryň hersini bir sözlemde ulanyp, depderiňize yazyň.

Köçe, öýme, düwme.

N u s g a : köçe — köçäm, köçaň, köçämiz, köçaňiz.

Meniň gören köçäm däl. Seniň baran köçaň haysy? Biziň köçämiz örän giň. Siziň köçaňiz uly köçemi?

79-nji gönükme. Aşakdaky ýönkeme bilen üýtgedilen atlary okaň we soraglara dilden jogap beriň.

| Birligi: | Köplügi: |
|---------------------|-----------------|
| Meniň dürbim | Biziň dürbimiz. |
| Seniň dürbiň | Siziň dürbiňiz |
| Onuň dürbüsi | Olaryň dürbüsi. |
| Meniň guzym | Biziň guzymyz. |
| Seniň guzyň | Siziň guzyňyz. |
| Onuň guzusy | Olaryň guzusy |
| Meniň guýym | Biziň guýymyz. |
| Seniň guýyň | Siziň guýyňyz. |
| Onuň guýusy | Olaryň guýusy. |

1. Has gara ýazylan atlaryň asyl sözünü aýdyň.
2. Olaryň soňy ýönkeme goşulmasyny kabul etmedi ýagdaýynda haýsy çekimlere gutarýar?
3. Bularyň yzyna olluk ýöňkemäniň goşulmasy goşulanda olaryň soňundaky çekimli haýsy çekimlä öwrülýär?

80-nji gönükme. Sözlemleri okaň we has gara ýazylan sözleriň haýsy ýöňkemededigini aýdyň.

Biziň Watanymyz

Biz Türkmenistanyň bagtly nesli. Ol biziň **ýürdumyz**. Aşgabat şäheri Türkmenistanyň **paýtagty**. Türkmenistan 1991-nji ýylyň oktýabr aýynda Garaşsyz döwlet boldy. Muny **halkymyz** tüýs ýürekden goldady. Biz her ýyl 27-nji oktýabry uly dabara bilen belleýäris.

Dabara sözünüň manysyny sözlükden öwreniň.

Birinji bognunda dodak çekimlisi bolan *y, i* seslerine gutarýan iki bogunly atlara (guty, süri) olluk ýöňkemaniň goşulmasy (-sy, -si) goşulanda, olaryň soňundaky *y, i* sesleri *u, ü* seslerine öwrülýär.

Meselem: *guty* — *gutusy*, *süri* — *sürüsi*,

guýy — *guýusy*.



81-nji gönükme. Sözlemleri göçürin we olluk ýöňkemaniň goşulmasy goşulanda, soňlaryndaky *y, i* sesleri *u, ü* seslerine öwürülen atlaryň aşagyny çyzyň.

1. Men Serdarymyzyň "Türkmeniň", "Bardyr" diýen goşgularyny *t ýat* tuitdum.
2. Ýaşlaryň Watana bolan söýgüsi egsilmezdir.
3. Meret dürbüsini, alyp gelipdir. Onuň örän oňat dürbüsi, bar.
4. Olaryň gazan guýusynyň çuňlугy, on gulaç dagy bar.
5. Goýnuň kiçijik guzusy, bar eken.
6. Mekdebiň howlusynda çagalar oýnap ýörler.

howlusy



82-nji gönükme. Aşakdaky atlary olluk ýöňkemesi bilen üýtgedip, nusgadaky ýaly görnüşde depderiňize ýazyň.

Guzy, guýy, tokly, süri, dürbi, guty, goşgy, söýgi.

Nusga: *guzy* — *guzusy*, *guýy* — *guýusy*, ...

Bu sözler onluk ýöňkemesi bilen üýtgänlerinde olarda nähili üýtgeşme ýüze çykýar?

83-nji gönükme. Okaň we göçüriň. Onluk ýoňkemäniň goşulmasynyň goşulmagy bilen soňlaryndaky *y, i* sesleri *u, ü* seslerine öwürülen atlary çyzygyň çep tarapynda, öwürülmediklerini sag tarapynda ýazyň.

Dürbüsi, geçişi, çetisi, goşgusy, toklusy, bergisij gaýgysy, çyrpysy, çyzgysy, çalgysy, kädisi, howlusy, gutusy, guzusy, gorkusy.

N u s g a :

Dürbüsi geçisi

Goşgusy çetisi

Çyrpy, çalgy sözleriniň manysyny sözlükden öwreniň.

84-nji gönükme. Şygry labyzly okaň we onuň mazmunyny aýdyp beriň.

Beýik Serdarymyz bar

Watan görkün bezeýäs,

Beýik Serdara uýup.

Aýdyň yoldan yöreýäs,

Beýik Serdara uýup.

Toýum ulaşyp toýa,

Eşret ýagar her öýe.

Wasp etdim söýe-söýe,

Beýik Serdara uýup.

Kalbymda päk duýgular

Türkmenim has beýgeler.

Serdarly il baý bolar,

Beýik Serdara uýup.

Has gara ýazylan sözleri morfologik taýdan derňň, ýagny olaryň asyl sözüni, goşulmalaryny, olaryň nämäniň goşulmalarydygyny aýdyň.

85-nji gönükme. Aşakdaky atlary üç ýöňkemäniň birligi we köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Pagta, desse, guzy, süýji, käse, gaýçy.

Nusga:

Birligi: **Köplügi:**

Pagtam. *Pagtamyz.*

Pagtaň. *Pagtaňyz.*

Pagtasy. *Pagtasy.*

86-nji gönükme. Aşakdaky ýöňkeme goşulmaly atlaryň gapdalyna olaryň ýöňkeme goşulmasyz görnüşini, ýagny asyl sözüni ýazyp göçüriň.

Gölämiz, göläňiz, käsäm, käsäň, guýusy, toklusy, enem, eneň, sürüsi, goşgusy, köçämiz, köçäňiz, dürbüsi, guzusy, düşekçäm, düşekçäň.

N u s g a: *gölämiz — göle, göläňiz — göle.*

Y, i, e seslerine gutarýan asyl sözler ýöňkemeler bilen üýtgänlerinde, olardaky ýüze çykýan üýtgeşmäni mysallar arkaly düşündiriň.

87-nji gönükme. Sözlemleri göçüreniňizde, ýaýyň içindäki atlary degişli ýöňkemedede getirip, ýaýyň içinden çykaryp ýazyň.

1. Biziň (göle) ýatakda dur. Onuň (ene) agşam öri meýdanyndan geler.
2. Goýnuň (guzy) ýany bilen gidipdir.
3. Magtymgulynyň her bir (goşgy) höwes bilen okalýar.
4. Biziň mekdebimiziň gin (howly) bar.
5. Meniň (aga) ökde ýygymçylaryň biridir.

Öri meýdany diýen aňlatmanyň manysyny sözlükden öwreniň

88-nji gönükme. Şu atlary ýöňkemeleriň diňe birligi bile üýtgediň we her birini bir sözlemde ulanyp, depderiňize ýazyň

Dürbi, käse , guzy.

N u s g a : *dürbi-dürbim, dürbiň, dürbüsi.*

Meniň dürbim täzejedir. Seniň dürbiň kimde? Orazdurdy dürbüsini dostuna beripdir.

89-nji gönükme. Hakaýajygy okaň we muňa sözbaşy tapyň. Has gara ýazylan sözleri nusgadaky ýaly edip, morfologik taýdan derňäň we depderiňize ýazyň.

Men mekdepeden geldim. Okuw **esbaplarymy** öz ýerinde goýdum. **Egin-eşigimi** çalşyrdym. Öý **geýimlerimi** geýdim. Oňatja ýuwundym.

Enem iýip- içer ýaly zatlary taýýarlapdyr. Mën **naharymy** iýdim, **çaýymy** içdim. Meniň ýanyma Durdy geldi. Durd ikimiz şu gün okuwa gelmedik **ýoldaşymyz** Amanyň oýlerine gitdik. Aman sowuklapdyr. Birneme gyzgyn galypdyr. Lukman çagyrypdyrlar.

Şonuň üçin hem okuwa gidip bilmändir.

N u s g a : *eşigimi-eşik-asyl söz, -im-birinji ýöňkemäniň birliginiň goşulmasy, -i - ýeňiş düşümiň goşulmasy.*



90-nji gönükme. Aşakdaky atlary ýöňkemeleriň birligi we köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Daýy, ýeňňe, gelneje, göle, guzy.

Nüsga:

| | |
|----------------------------------|------------------------------------|
| Birligi: <i>Daýym.</i> | Köplügi: <i>Daýymyz.</i> |
| <i>Daýyň.</i> | <i>Daýyňyz.</i> |
| <i>Daýysy.</i> | <i>Daýysy.</i> |

91-nji gönükme. Käse, eje sözlerini menlik, senlik ýöňkemeleriň birligi we köplügi bilen üýtgedip, her birine degişli bir sözlem düzüň hem-de depderiňize ýazyň.

Nusga: käse-käsäm, käsäň.

Meniň käsämi Aşyr aldy. Seniň käsäň şularyň haýsysy bolmaly?



92-nji gönükme. Howly, tokly, guýy, süri sözlerine onluk ýöňkemesiniň goşulmasyny goşup, sözlem içinde getiriň we depderiňize ýazyň.

Nusga: süri-sürüsi.

Biziň daýhan birleşigimiziň goýun sürüsi gumda bakylýar.



93-nji gönükme. Aşakdaky meýilnamany okaň we şol meýilnama esasynda Türkmenistan barada 5—6 sözlemeden ybarat hekaýajyk ýazyň.

Meýilnama:

1. Türkmenistan özbaşdak döwlet.
2. Özbaşdaklygyň bize beren miwesi.
3. Garaşsyz döwletimiziň baýramçylyk günü.



94-nji gönükme. Özüňizden **y, i, e** çekimlilerine gutarýan alty sany at sözünü (hersine degişli iki söz) tapyň we olary ýöňkemeleriň birligi hem-de köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

N u s g a : guty-gutum, gutyň, gutusy, gutymyz gutyňyz, gutusy,...



95-nji gönükme. Şygry okaň we has gara ýazylan sözleri gurluş taydan derňäň.

Çal dutarym

(gysgaldylyp alyndy)

Gün ýaşanda gül **Watanda,**

Dumly-duşum lälezar.

Ýaşlar oýnar, barça ýaýnar.

Owaz eýlär goşa tar.

Guwanýaryn **zähmetime,**

Zähmetim **bagtym** meniň.

Bagty tapýan zähmetimden,

Hoş geçýär **wagtym** meniň.

Sen diregi **dünýämiziň,**

Saňa bakýar bar ynsan.

Parahatlyk esgeridir,

Oglanyň-gyzyň seniň.

Çal, **dutarym**, çal, dutarym,

Çal, dutarym, saýra sen.

Joş owazyň, şirin **sazyň**

Dumly-duşa ýaýrasyn.

Ý. Durdyýew.

Nusga: *Watan - at, -dá- wagt-orun düşümiň goşulmasy.*

Lälezar sözüniň manysyny sözlükden öwreniň.

Turkmenkulttr.COM